

‘Zonen’ og almenvellet af Ellen Braae

oplæg ved symposiet ”Udfordringer af Danmarkskortet” 20. februar 2015

“Verden er håbløst kedelig, min kære pige, og der findes derfor hverken telepati, spøgelse eller ufoer. Verden styres af strenge love og den er uhyggeligt kedelig. Lovene overtrædes desværre aldrig. De kan ikke overtrædes.”

Ordene kommer fra hovedpersonen i Tarkovskys 1979-filmklassiker ‘Stalker’ umiddelbart inden han forlader pigen og lader sig føre ind i ‘Zonen’ af en guide. Zonen er et område, hvori civilisationen er kollapsede og som synes at rumme hemmeligheder om noget truende, måske radioaktivt. Signalerne og tegnene i vindens hvisken, i skjulte demarkationslinjer, ruiner eller pludselige, rensende regnstorme evner kun den hypersensitive guide at aflæse og udlægge. De to personer er på vej ind i noget andet, noget der er forskelligt fra dét, vi kender. Det har altid været naturens rolle at være forskellig fra kulturen, men i Tarkovskys film er vi forbi dette punkt og kulturen er slået over i sin negation. Den er faldet sammen. Kollapset. Ødelagt sig selv. Og i dette sammenbrud ligger nu det fremmede, det anderledes, dét som vi kan spejle det velkendte i.

Der synes at være en drift i os mennesker, i vores natur, at vi hele tiden er på vej mod det ukendte, det anderledes for gennem dette møde at forstå, hvem vi selv er. Det gælder ikke kun på det mentale plan, men også på det fysiske. De seneste ti-tyve år har ‘zonen’, det anderledes, været industriens rum. Det har været – og ER i høj grad fortsat – de gamle havneområder, som i kraft af de rationaler, der har formet dem, er væsensforskellige fra de rationaler, der har formet den by, vi kender.

Og i takt med at industrien er rykket ud, er byen med alle dens normer rykket ind – eller retter ‘ud’ – på havnen. Vi har de sidste tyve år stået i en historisk enestående situation: byen kan etablere en kontakt til havet, byen kan udvide sin identitet og de herlighedsværdier, der ligger i denne kontakt. Udfordringen er så, at forstå værdien af det anderledes og tilegne sig det uden at ødelægge det. Det er måske helt umuligt. Udfordringen er også at tage vare på denne unikke mulighed til glæde for fællesskabet. Det har vi set nogle gode eksempler på og desværre også en hel del dårlige.

Som når den unikke overgangszone mellem by og vand domesticeres af boligbebyggelser, der hverken tillader visuel kontakt mellem by og vand eller den helt banale ting at kunne færdes langs vandet. Som når den mangfoldighed, som havnen var ensliggøres og bliver lige så kedelig og velkendt som den verden hovedpersonen forlader, idet han træder ind i Zonen.

Men zonen er ikke kun det andet, en tabt uskyld, en uskyldighed. Det er også et civilisatorisk kollaps og som sådan er det i Stalker utrolig heldigt, at der fortsat findes et ‘udenfor’, hvor vi kan være og derfra opsøge zonen.

Vi ved vi jo godt, at Danmark er et kulturprodukt fra kyst til kyst. Der er ikke noget, der ikke

ér uden, at vi vil, at det skal være sådan. Heden, kysten, strandengene, overdrevslandskaberne osv. er naturligvis ikke menneskeskabte, men deres tilstedeværelse og udtryk resultatet af en aktiv stillingtagen. Vi kunne bygge over det hele, hvis vi ville. Vi kan dræne, planere og fundere og på alle mulige måder overkomme de naturmæssige udfordringer, vi måtte møde på vores vej. Det gælder også kysten. Alligevel har vi valgt at regulere, og det hænger sammen med det fænomen, der hedder almenvellet.

Det lyder lidt gammeldags. Det er det også, og det er grundlæggende ensbetydende med samfundets vel. Almenvellet har med velfærd og trivsel at gøre og rækker noget længere tilbage end efterkrigstidens velfærdssamfund. Almindingen var indtil udskiftningen omkring år 1800 store, fælles græsningsarealer for en eller flere landsbyer. Og 'Almindingen' på Bornholm, som i dag er fredet skov, var fælles græsningsareal til brug for hele øens beboere.

At have et blik almenvellet vil sige at løfte sig op over det partikulære og det kortsigtede. At 'se hen over' og ud i fremtiden – til det fælles bedste.

Hensyn til almenvellet lå bag de naturfredninger, som voksede frem i industrialiseringens kølvand i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet, fik en ekstra rolle at spille, da netop efterkrigstidens omfattende udbygninger skulle balanceres. Hensyn til almenvellet er også baggrund for den planlovgivning, vi har i Danmark, hvor kystreguleringen fra 1937 friholdt kysterne for byggeri. Året forinden kom "Betænkningen om Københavnsegnens grønne områder". Set i lyset af den hastige byudvikling, havde fremsynede mennesker sat sig sammen og udpeget en række områder, der ikke med fordel kunne bebygges fordi de var vandlidende eller andet eller som rummende naturkvaliteter, der var værd at værne om. Selvsamme områder optrådte nogle få år senere, i 1947, i en ny og langt mere velkendt plan, nemlig Fingerplanen. Fokus nu var lagt på byudviklingen, der skulle finde sted lange infrastrukturfingerne, og hvor de grønne områder nu var blevet til det grønne mellem fingrene. Det kunne have været den 'Grønne Krone.' Perspektivet var med et skiftet fra bevaring til udvikling. Det er også det perspektiv som den i en international sammenhæng unikke By- og Landzonelov fra 1969 optræder i. Den zoneinddeler hele landet – fra kyst til kyst – og anviser hvor byudviklingen må finde sted, hvor der er fredet og hvor vi vil have sommerhuse. Resten – det er så det vi kalder det åbne land – er landbrugsland. Og denne 'rest' har op gennem hele det 20. århundrede udgjort 66-67% af Danmarks samlede areal. Det vil sige, at trods udbygning af sommerhusområder, af byområder og af vej- og infrastrukturanlæg har landbruget kunne fastholde et konstant dyrkningsareal.

Man kunne sige meget om disse 66%, men pointen i denne sammenhæng er, at Planloven og hele vores apparat for fysisk udvikling er tænkt i et vækstperspektiv og altså som et redskab til at regulere vækst. Det er et perspektiv, hvor byerne udvikler sig ved, at der nye bebyggelser vokser frem uden på de gamle og den således vokser radiært fra et centrum. Det er et perspektiv, som kun i beskeden grad er gældende for nutiden.

Siden 1950'erne og især siden 1970'ernes oliekrise er byudviklingsperspektivet væsentlig forandret. Vi har set, hvordan computere, containere og en global samhandel har ændret vores urbaniseringsmønstre. Byens udvikling finder nu ikke kun sted i den hastigt udadvoksende periferi. Den finder også sted inden for det allerede urbaniserede.

Tilbage til almenvellet og til det almene. Det almene har det svært i disse år. Det handler ikke kun om at vi sætter de individuelle behov over de fælles. Det er langt mere dybttrækkende. Tænk bare på de 'almene boligbebyggelser', der er blevet til sociale boligbebyggelser og dermed nærmest står med det ene ben i ghetto-graven. Og sådan er det også lidt med almenvellet. Det forudsætter, at det er et fælles at lave det bedste for. Men det 'fælles', der ligger som skjult forudsætning, er måske ikke helt så fælles, som det var engang. Og vi behøver ikke gå så langt tilbage. Grundstødet kom i 2007 med strukturreformen og landsplanredegørelsen.

Landsplanredegørelsen fra 2007 brød for første gang med det lighedsprincip, vi hidtil havde praktiseret i Danmark og gav nu vækstområderne forrang. Det vil sige hovedstadsområdet og det østjyske millionbybånd. Hidtil havde vi et graderet system med amter og kommuner, der igen var underdelt i en række delområder med servicecentre osv. Det fælles nationale perspektiv der var opbygget gennem det 20. århundrede og især perioden efter Anden Verdenskrig forsvandt med den redegørelse.

I Sverige valgte man centraliseringens vej med 'millionprogrammet's mange boligbebyggelser og affolkning af landområderne til følge. I Norge gik man den stik modsatte vej og postede mange midler ud i lokalsamfundene med motorveje til selv den mindste bygd. Danmark stillede sig i en mellemposition.

Bindeledene mellem lokalsamfund og den nationale vision var kommuner og amter. Med strukturreformen i 2007 fik vi fem regioner til afløsning af de 14 amter, og de overtog i vid udstrækning overtog amternes rolle. Dog undtaget miljøområdet, som gik til kommunerne. Det betyder i dag, at miljøspørgsmål og dermed hvordan vores fælles natur og landskab skal forvaltes er et spørgsmål, der skal afgøres mellem kommune og stat.

Og i takt med at afstanden mellem vækst- og ikke-vækst-kommunerne vokser, vokser også konflikten om naturen og almenvellet i det perspektiv. Det handler for mange kommuner om overlevelse. Velfærdsstaten er blevet til en konkurrencestat. Der konkurreres om Danmarks begrænsede antal borgere og om indtægtsgrundlag. Almenvellet er blevet et spørgsmål om økonomi. Især og forståeligt nok i de kommuner, der ikke lige ligger i vækstzonerne. Og som Bjørn Nørgaard kort og fyndigt skrev for nylig i Politiken, så formuleres megen politik som økonomisk politik indirekte styret af McKinsey, Rambøll og Goldman Sachs. Økonomi er blevet et mål i sig selv og ikke et redskab, og ingen taler om, hvad vi skal bruge den forventede økonomiske velstand til skulle vi en dag nå Nirvana af et selvregulerende marked. Økonomi er ikke en vision, og måske er der andre forhold, der skal balances med økonomiske spørgsmål.

Et af det store spørgsmål er for mig at se, at almenvellet er ikke længere alment. Det er ikke ét samfund. Det er simpelthen ikke de samme mennesker, der regulerer og dem der reguleres. Nogle sidder i vest, andre i øst. Og med strukturreformen og de senere års planlægningspolitik er solidaritetskæden er simpelthen hoppet af. Og med afviklingen af amterne er der ikke længere noget mellemlid, der er ikke nogen instans, som kan binde sammen, formidle og forhandle.

Afsættet for prøveordningen med at tilsidesætte ellers grundfæstede forhold er på overfladen et spørgsmål om at få turisttallet op igen. Vi skal tættere på naturen, som jo som for de første turistgenerationer fortsat er attraktionen. Men naturen har trods alt ikke forandret sig meget i den mellemliggende periode, så kunne det dalende turisttal har rod andre steder. Det kan have noget med nye forventninger til hvordan man møder og hvordan man interagerer med attraktionen på. Det vil sige, at det teoretisk set også have noget at gøre med den måde vi har bygget hidtil. Måske feriecentre og sommerhusområderne ikke bare blevet uinteressante, måske er de blevet skræmmende i deres skræmmende fremtoning?

Miljøministeriet anviser med andre ord over en strategi, hvor vi bygger nyt endnu tættere på attraktionen. Det betyder to ting. For det første er vi potentielt set er i gang med at reducere selve attraktionen og for det andet, at man for at nå til attraktionen først skal kæmpe sig vej gennem alt det, vi nu ikke længere gider at se på.

Men måske man kan gribe udfordringen anderledes an? Måske man kan spørge til, hvad vi gør, med alt det vi allerede har? Og hvordan vi gør det på en måde, der kan styrke den lokale udvikling – herunder turisme.

Sagen er jo den, at vi har bygget lige så meget siden Anden Verdenskrig som i HELE den forudgående periode TILSAMMEN. Og at vi med den aktuelle polarisering, hvor vækstområder har tilgang af indbyggere og de øvrige mister indbyggere ligger det måske ikke lige for at bygge en hel masse. I alle fald ikke i traditionelle kvadratmetre.

Danmark har man kikket mod nord, lidt til Sverige og en hel del til Norge, hvor man har lavet såkaldte 'turistveger'. Det vil sige, at man har udvalgt eksisterende vejruter og på denne snor udlagt en række perler, som ligger helt unikt i den omfattende natur og hvor unge arkitekter har brandet stedet og hele landets natur (og sig selv), med små arkitektoniske unika'er, der både er noget i sig selv og som også bliver referencepunkt for hele det omgivende landskab. De bliver som et par briller man tager på, der gør, at man kan få øje på landskabet så at sige.

Det er uhyre præcist og bevidst lavet. Men det er svært at sammenligne den svenske og norske natur med Danmarks. Det har både noget med omfang og karakter at gøre. Og her er vi tilbage ved de 66% fra før og så det særlige, at i den norske model er der kun tale om non-profit foretagender, der nærmest kun understøtter alle-mands-retten og fungerer som

invitation til at besøge det storslåede landskab fremfor en kommercialisering eller domesticering.

I et nationalt perspektiv er det faktisk utrolig bæredygtigt, at vi bliver bedre til at feriere tæt i nærheden af, hvor vi bor. At københavnernes faktisk holder ferie ved Vestkysten fremfor New York eller Tailand, på samme måde som familien fra Frederikshavn laver en weekendtur til hovedstaden. Men visionen skal hjælpes på vej, og her kommer arkitekturen ind i billedet. Vi skal bruge arkitekturen til at vise til rette med, til at accentuere med. Hvad vil Rågeleje og Løkken Strand være uden badehusene, hvad vil Kongens Hus Hede være uden portalen og Dyrehaven uden Eremitageslottet. Vi skal skabe overgange, formidle adgange og så i øvrigt lade være med at gøre mere end højst nødvendigt. Men vi skal gå hver enkelt sted kritisk igennem.

Hvor og hvordan vi videre skal forvalte vores fælles ressourcer er ikke et spørgsmål, vi kan hegne inde på Vestkysten, eller i Hovedstadsområdet, i byen eller på landet. Det hele hænger sammen. Vi kan ikke som i *Stalker* forstå de civilisatoriske fejlgreb som en afgrænset zone, som vi kan gå op opdagelse i og forlyste os i efter forgodtbefindende. Der er heller ikke nogen mulighed for at gå baglæns. For hvert skridt fanger bordet så at sige. Vi kan ikke spole tiden baglæns; vi kan kun gå fremad.

Så min overordnede pointe er, at naturen ikke findes uden kulturen og vice versa. De danske ubebyggede strande er måske en af nationens største kulturfrembringelser. Og i virkeligheden skal vi måske begynde at betragte det som en kulturarv, så det i lige så høj grad er en fejring af, at det er lykkedes os – stort set i modsætning til andre omkring os – at friholde dem fra bebyggelse som det er en fejring af dem som naturobjekt. Så lad os da tage skridtet fuldt ud og give billedet en guldramme, så man kan se, at det er dét, vi har for øje. Lad os formidle denne skat, lad os skabe adgang, befordre oplevelsen og dyrke helligdommen. Det skal selvsagt ske uden at ødelægge den. Lad os fokusere på mange anknytningspunkter, som også fremover skal være anknytningspunkter.

De 66% utilgængelige landsbrugsland hjælper os til at forstå vigtigheden af, at vi faktisk kan opleve kystområderne og at de ikke kun fungerer som turist-, velhaver- eller fuglereservater. Det vel vidende, at der selvfølgelig er steder, hvor man skal balancere presset.

Det kan meget vel være, at vi skal lave noget om, bygge noget om. Rette på det vi har lavet, bygge om, fjerne eller forbedre så det bliver meningsfuldt for os i dag. Hvor turistbefordrende er det lige at skulle køre gennem de seneste generationer af identitetsløse turistområders slum for at nå ud til en nybygget sag?

At arbejde med disse spørgsmål er ikke almindelig forvaltning, det er ikke business-as-usual, eller best practice. Hvert sted er unik og det er noget nemmere at spolere end fremhæve.

Det kræver æstetisk ekspertise. Like it or not. Derfor er det opløftende at se, hvordan der eksperimenteres med strategiske helhedsplaner som "Yderområder for forkant", og kvalitative forandringer som i "Steder i landskabet". Man kan ikke arbejde med zoner, når man vil have arkitektonisk kvalitet. Men der hvor de møder hinanden er i måden man udpeger steder til en videre bearbejdning. Vi må ned i øjenhøjde og se på hvert enkelt sted i egen ret. Vi skal have koblet planlægningen med design og vi skal have flere vidensområder som biologi og turisme i spil – på en gang.

Men hvis vi skal lykkes med sådan en vision, så er det ikke den enkelte kommunes opgave. Det er en national opgave.

Man kan med rette spørge til det nationale som meningsfuld enhed. Fredningerne var i sin tid ikke kun bestemt af modstand mod store forandringer i kraft af en kraftig urbaniseringsproces, men i lige så høj grad af samtidens nationale identitetsopbygning. I dag er det nationale en sproglig, en delvist kulturel og en administrativ enhed. Men netop på miljøområdet er det nationale åben for ikke kun at formulere, men også at realisere visioner. Men det kræver et almene, det vil sige at dem, der er omfattet heraf opfatter sig som et fælles samfund.

Hvis det også fremtiden skal være en god oplevelse for københavnernes at tage til vestkysten, må Østdanmark bidrage med andet end moralske opstød og æstetiske domme. Og Vestdanmark må fremvise den nødvendige innovation og brud med vanetænkningen. Vi må hjælpe hinanden med at udvikle økologisk forsvarlige løsninger og ikke mindst forskellighed.

Ellers bliver verdenen mere end håbløst kedelig, min kære pige. Kære tilhørere, TAK.